

) k 'MITAR MIHALJICA

GLOBALNA EKONOMSKA KRIZA I GEOPOLITIKA

AKADEMSKA MISAO
Beograd 2016.

Dr Mitar Mihaljica

GLOBALNA EKONOMSKA KRIZA I GEOPOLITIKA

Recenzent

Dr Jugoslav Mijatović

Izdaje i štampa

AKADEMSKA MISAO, Beograd

Grafička obrada i prelom

Željko Hrček

Dizajn naslovne strane

Zorica Marković, akademski slikar

Tiraž

300 primeraka

ISBN 978-86-7466-642-5

Sadržaj

UVODNE NAPOMENE.....	7
DEO I	
U TRAGANJU ZA UZROCIMA KRIZE.....	12
DEO II	
RIZIČNOST POSTOJEĆIH MODELA RASTA	23
1. Dva osnovna modela rasta – SAD i Kina	23
2. Štednja, potrošnja i investicije.....	27
DEO III	
OSEKA PRIMENJIVIH EPOHALNIH OTKRIĆA.....	47
1. Troškovi za istraživanje i razvoj u razvijenim i rastućim zemljama.....	47
2. Epohalna otkrića u doba industrijske revolucije.....	50
3. Industrijska revolucija u fazama i novi način tehnološkog progresa	57
4. Produktivnost rada i paradoksi tehničko-tehnološkog progresa.....	62
DEO IV	
MASTADONTSKI I POLUPARAZITSKI KARAKTER „INDUSTRIJE FINANSIJA“	79
1. Uspón „industrije finansija“ i zaduženost realnog sektora	79
2. Zaleđe uspona „industrije finansija“	86
3. Bujanje i zloupotreba finansijskih instrumenata – derivata	89
4. Baloni stanogradnje i jeftinog kredita – pucanje balona.....	98
DEO V	
DOLAR U FUNKCIJI GLOBALNIH NERAVNOTEŽA I NESTABILNOSTI	105
1. Kratka istorija valutnih režima	105
2. Dolar u funkciji globalne rezervne valute.....	115

3. Moguća i malo verovatna rešenja u kreiranju globalne rezervne valute 125
4. Mogućnosti izgradnje stabilnog sistema međunarodne likvidnosti..... 136
5. Dolar, juan, evro – rivalstvo ili koegzistencija 146

DEO VI

NEJEDNAKOSTI U DOHOCIMA I BOGATSTVU I STOPE RASTA 158

1. Raspodela dohodaka i bogatstva kao ekonomski i politički proces..... 158
2. Osnovna kretanja u raspodeli dohodaka i bogatstva u razvijenim zemljama 164
3. Kontraverze o odnosima između raspodele dohodaka (i bogatstva) i stope rasta 167

DEO VII

IMPERATIVI GLOBALIZACIJE I SUVERENITETA NACIONALNIH

DRŽAVA..... 174

1. Osobenosti i protivrečnosti globalizacije..... 174
2. Formiranje i stvarni dometi G-20..... 177
3. “Reforma” međunarodnih monetarnih institucija 181
4. Globalizacija i suverenitet nacionalnih država 183

DEO VIII

DEBALANS U TOPOGRAFIJI SAVREMENIH TRŽIŠNIH STRUKTURA 185

1. Uslovi formiranja i osnovna obeležja savremenih tržišnih struktura 185
2. Asimetričnost savremenih tržišnih struktura 187
3. Kontradikcije i protivrečnosti u funkcionisanju multinacionalnih korporacija 192
4. Multinacionalne korporacije, država i geopolitika 196
5. Domet sankcionisanja u delovanju multinacionalnih korporacija..... 198

DEO IX

ENERGETSKI RESURSI, VOJNA MOĆ SAD, RUSIJE I KINE

- UVERTIRA ZA GLOBALNE NESTABILNOSTI 201

1. Velika nejednakost zemalja u posedovanju energetskih resursa.. 201
2. Energetski resursi kao oružje i geopolitika 208

3. Sve veće geopolitičke komplikacije zbog nestašice vode212
4. Vojna moć SAD, Rusije i Kine.....212

DEO X

- PROJEKCIJA MOĆI I AKTIVIZAM AMERIČKE SPOLJNE POLITIKE..... 220**
1. Vertikalna spoljne politike SAD. Dva pravca: idealizam i realizam .220
 2. Strateška uporišta i metode globalnog angažmana SAD.....228

DEO XI

- POGONSKA SNAGA NAFTE I GASA U GEOPOLITICI
(SAD NA SREDNJEM ISTOKU I U CENTRALNOJ AZIJI) 234**
1. Magični sjaj i privlačnost „crnog zlata” na Srednjem istoku.....234
 2. Teret istorijskog nasleđa i buktanje protivrečnosti na Srednjem istoku.....239
 3. Trasiranje energetskog koridora od Srednjeg istoka ka Evropi i Evropskoj uniji247
 4. Centralna Azija – prostor za latentne sukobe u geostrateškom nadmetanju SAD, Kine i Rusije249

DEO XII

- STRATEGIJSKI SUKOB IЛИ SAVEZNIŠTVO SAD U ODNOSIMA SA KINOM I RUSIJOM – BERMUDSKI TROUGAO 258**
1. SAD nisu mogle preći Rubicon u odnosima sa Rusijom.....258
 2. Dodatak: Važnost EU za SAD za odnose sa Rusijom (i Kinom).....269
 3. SAD i Kina. Saradnja kroz sukobe; put u neizvesnost.....277

DEO XIII

- REINTERPRETACIJA OSNOVNIH NALAZA I ZAKLJUČCI.....292**
- REFERENCE 312**

Uvodne napomene

Rasprave o Velikoj ekonomskoj krizi iz 1929. god. i o uzrocima te krize još uvek traju, pa će rasprave o ekonomskoj i finansijskoj krizi i recesiji iz 2008. god. takođe trajati veoma dugo. Traganje za uzrocima ekonomskih kriza uvek je primamljivo za istraživače na području društvenih nauka. I satisfakcija za taj trud je dovoljna nagrada za uloženi napor. Međutim, traganje za uzrocima ekonomskih kriza uvek je suočeno sa značajnim preprekama. Pojedinačno (veće ili manje) ekonomske i sociološke pojave ne možemo istrgnuti iz konteksta da bismo ih analizirali. U univerzumu kao što je pojedinačno ili globalno društvo postoji snažna i inverzna povezanost uzroka i posledica u evoluciji i formiranju ekonomskih i društvenih pojava. Jednom nastala posledica na bazi nekog uzroka i sama postaje uzrok neke druge posledice.

Da bismo izbegli zamke te povezanosti u analizi krize iz 2008. god. mi smo se ovde opredelili za manje ambiciozan pristup i cilj. U ovom radu opredelili smo se za to da analiziramo, po nama, značajne neravnoteže, koje – ako se potpunije sagledaju – mogu ukazati i na uzroke krize iz 2008. godine, a takođe i na aktuelno stanje u globalnoj ekonomiji i geopolitici. Globalne neravnoteže sustižu jedna drugu i povećavaju kompleksnost i napetost postojećeg globalnog ekonomskog i geopolitičkog aranžmana. Gotovo sve zemlje Zapada imaju niske i stagnirajuće stope rasta BDP. Otkazuju mehanizmi niskih kamatnih stopa i „quantitative easing-a“, kreditnih olakšica, negativnih kamata na depozite, odnosno mere monetarne i fiskalne politike na dinamiziranju stopa rasta privrede tih zemalja. Ta nova nenormalnost postala je – kako kaže N. Roubini – „nova normalnost“ na koju još uvek u oštroj formi ne reaguju ni realni ni finansijski sektor.

U ovoj studiji mi smo se ograničili da tretiramo što je moguće manji broj globalnih neravnoteža da bismo istakli neke – po našem mišljenju – bit-

ne koje su dovele do globalne finansijske i ekonomske krize i do evidentnog usporavanja privrednog rasta u razvijenim zapadnim zemljama, ali i u rastućim ekonomijama. U ovoj studiji ograničili smo se na jedan broj primarnih i jedan broj „sekundarnih“ neravnoteža. U toj primarnoj grupi bili bi: a) rizičnost postojećih modela rasta u relevantnim zapadnim i rastućim zemljama, b) oseka u velikim i primenjivim tehničko-tehnološkim i naučnim otkrićima i c) razvoj neproduktivne i mastadontske „industrije finansija“.

U sekundarnoj grupi neravnoteža bili bi: a) monopol u kreiranju sredstava međunarodne likvidnosti, b) rastuća nejednakost u raspodeli dohoda unutar relevantnih zemalja i c) sukob imperativa suvereniteta nacionalnih država i imperativa globalizacije.

Međutim, ma koliko bili uspešni u deskripciji navedenih neravnoteža to ne bi bilo dovoljno da se dođe do kakve-takve realne slike postojećeg stanja bez analize dodatnih globalnih neravnoteža koje na ovaj ili onaj način utiču na globalna kretanja. Postoje velike neravnoteže u pogledu: a) deformacija tržišnih struktura, b) globalnog rasporeda prirodnih resursa i c) vojne i geopolitičke moći nacionalnih država (ili zajednica država).

Budući da je ovaj rad zamišljen kao skroman doprinos (ako je uopšte doprinos) rasvetljavanju globalne krize, bilo bi suviše ambiciozno da se u analizu uvrsti još jedno važno područje koje takođe utiče na dubinu i trajanje globalne finansijske i ekonomske krize. To je područje konfiguracije i topografije političke moći i vlasti, odnosno strukture i sadržine političkih institucija, a posebno motiva, strukture i stvarne sadržine i delovanja političkih stranaka. Ako je W. Churchill pre 100 godina tačno rekao da je demokratija najgori oblik vladavine, osim svih ostalih, za današnje oblike te vladavine mogli bismo reći da su daleko najgori, osim verovatno svih ostalih.

Političke institucije su sklone kvarenju. Središnji deo tih institucija (pored zakonodavne, sudske i izvršne vlasti) čine političke stranke. U većini razvijenih zapadnih zemalja, da ne govorimo o nerazvijenim zemljama, te stranke su okoštale političke strukture. Ako se pri tome kroz dugi niz izbornih ciklusa u nekoj zemlji broj stranaka svede na dve, tada se demokratija svodi samo na to da se komandni deo partijske oligarhije jedne stranke svake četiri godine zamenjuje oligarhijom druge stranke. Ali ni to nije sve. Zaboravljeni ekonomist Mansur Olson u svom delu „The Rise and Decline of Nations“ (1982) je pokazao kako čak ekonomski uspešne nacije vremenom zapadnu u teškoće. Na mnogim primerima on je pokazao na evoluciju u razvoju moćnih ekonomskih interesnih grupa i na njihov uticaj na političke institucije. Taj je uticaj išao najpre skrivenim kanalima da bi u nekim slučajevima bio jasan i direktan. Zakoni koje donosi zakonodavna vlast prilagođavaju se interesima moćnih ekonomskih struktura. Još je veći uticaj tih struktura na izvršnu vlast.

Međutim, tu postoji još teži problem. Radi se o simbiozi između nosilaca ekonomske moći i nosilaca političke (vojne i drugih vrsta) moći. To

se najjasnije može ilustrovati na primeru SAD. Administracija B. Obame iz Demokratske stranke je došla na vlast u jesen 2008. godine u vreme rasplamsavanja globalne finansijske i ekonomske krize. Ta administracija se formalno (i oštro) razlikuje od Republikanske stranke po nizu pitanja. Pa ipak, toj administraciji nije smetalo da na ključna mesta (ministra finansija) postavi predstavnike sa Wall Street-a.

Ta simbioza ekonomske, finansijske i političke (vojne i drugih vrsta) moći ima ekonomske konsideracije. Ako se radi o simbiozi unutar jedne zemlje tada poslovna, politička i vojna elita ekonomiju te zemlje usmerava prema svojim, a ne prema nacionalnim ili širim interesima. Svaki monopol u bilo kojoj sferi – ako nema kontratežu ili demokratsku kontrolu – produbljuje razne antagonizme i vodi suboptimalnom korišćenju prirodnih, materijalnih i ljudskih resursa. Ako se pak radi o globalnom planu, ta simbioza ide preko transnacionalnih, odnosno preko državnih ili poludržavnih transnacionalnih korporacija.

Bilo je potrebno da se kaže nakoliko reči o ovom fenomenu simbioze ekonomske i političke moći da se ne bi ispustila iz vida važna dimenzija savremene stvarnosti i da se relativizuje značaj i domašaj savremenih ekonomskih teorija i ekonomskih uzroka globalne krize iz 2008. godine. Simbioza ekonomske i političke moći oduvek je postojala. Međutim, ona je danas na neuporedivo većem nivou, a ubuduće će biti na zastrašujućem nivou. Središnju tačku te simbioze čine manipulacije kojima se obezbeđuju poželjne reakcije šire javnosti u interesu nosilaca ekonomske i političke moći. Time se stvaraju uslovi da se u različitim zemljama pojave različite forme totalitarizma. A poseban problem je ako se one pojave ili ako uznapreduju u SAD, Evropskoj uniji, Japanu, Kini, Rusiji i u drugim ekonomski relevantnim zemljama.

Bez obzira na naš instiktivni otpor prema raznim „teorijama zavere“ i na našu nadu da je svako pojedinačno i globalno društvo zasnovano na prirodnim, zdravim temeljima, ipak moramo biti obazrivi. Ako neka država nekažnjeno može da inscenira i da vodi ratove ili ako moćne državne agencije SAD (ili neke druge zemlje) mogu da prisluškuju kancelara Nemačke, ako farmaceutske kompanije namerno stvaraju paniku oko virusa da bi zgrnule veliko bogatstvo, ako druge kompanije promovišu GMO da bi – kroz modifikaciju genoma živih organizama – odstranile druge konkurente i obezbedile trajne profite ili ako sve tehnološki jake zemlje koriste „cyber“ kriminal u sticanju raznih prednosti u odnosu na druge zemlje – tada moramo da se zamislimo nad prirodom naše civilizacije. U svakom slučaju je veoma zagušljiv i zamagljen prostor između tla realnosti i onoga što dopire do našeg razuma i očiju.

U takvim ekonomskim i sociološkim uslovima malo ostaje prostora za zdravo društvo, te za zdravu ekonomsku konkurenciju ili za Schumpeter-ovu ideju o „olujama kreativnog razaranja“, koja bi iza sebe ostavila ili postavila temelje za novu tehničko-tehnološku, ekonomsku i sociološku konstelaciju i

organizaciju društva. Bilo da simbioza ekonomske moći i političke vlasti ili razni vidovi manipulacija imaju blaže ili izražajnije oblike, one uvek za posledicu imaju suboptimalno korišćenje ili traćenje nacionalnih resursa. Razgrađivanje simbioze ekonomske moći i političke vlasti i razornih manipulacija (ako je moguće i ako se to ne bi svelo na zamenu jednog totalitarizma drugim) imalo bi blagotvorne posledice na ekonomski rast i zdraviju političku organizaciju društva.

Na prvi pogled dve ključne sfere naše stvarnosti – ekonomija i politika izgleda da deluju autonomno. Ali, ništa pogrešnije od toga. Na primer, inauguracija dolara kao globalne rezervne valute na Svetskoj monetarnoj konferenciji u Bretton Woodsu 1944. god. je “par excellence” politička odluka. S druge strane, međutim, treba li isticati kolike i kakve su ekonomske konsekvence inauguracije te valute (kao rezervne valute) po stabilnost globalne ekonomije i ekonomski položaj drugih zemalja, kao i to u kojoj meri je nova pozicija dolara ojačala postojeće preimućstvo SAD u globalnoj ekonomiji i politici.

I pojedinačno, regionalno, pa tako i globalno društvo kroz vreme i prostor koračaju ekonomijom i politikom. U tom istorijskom prostoru i vremenu nekad su jedno drugom okovi na nogama, dok su drugi put snažan podsticaj. U jednom slučaju politika i političke institucije mogu da kočice ili da otvaraju prostor ekonomiji i ekonomskom prosperitetu. S druge strane, ekonomija (na podlozi ekonomskih zakonitosti i tehničko-tehnološkog progressa) može da uklanja političke prepreke i da nasilno dovodi do korenitih društvenih promena.

U vezi s tim bilo je neophodno da u sažetom obliku sagledamo globalni geopolitički prostor i to sa stanovišta pozicije i moći SAD u tom prostoru, budući da su SAD više od pola veka jedina globalna sila i da će to u dogledno vreme i ostati. Nesumnivo je da ponašanje te sile u sferi ekonomije i geopolitike daje ton globalnim ekonomskim i geopolitičkim procesima.

U dinamičnoj i promenljivoj stvarnosti licitiranje o uzrocima globalne krize može imati bezbroj varijacija. Pogotovo što se radi o neponovljivim ekonomskim i sociološkim okolnostima u kojima se neprestano transformišu uzroci u posledice i obrnuto. Razne škole mišljenja („demand-side“, „supply-side“, monetarističke, behaviorističke i sl.) nude svoje interpretacije uzroka globalne krize koje svakako omogućuju da se celovitije sagledavaju uzroci globalne krize na kraju prve dekade 21. veka.

Cilj ovog rada je da ukaže da se današnje globalno društvo, kroz procese u nacionalnim državama, sve više udaljava od zatečene neravnoteže (po položaju društvenih klasa i slojeva, po karakteru tehničko-tehnološkog progressa, po obeležjima savremenih tržišnih i društvenih struktura, po globalnoj geopolitičkoj dinamici, po odnosu prema prirodnoj okolini i drugim obeležjima). To dalje udaljavanje globalnog društva (i svakog pojedinačnog društva)

od postojeće neravnoteže ka dubljoj neravnoteži u ekonomskom i političkom (i geopolitičkom) prostoru postaje vremenom sve izraženije. Postavlja se pitanje da li savremeno društvo ili društva imaju sposobnost da okrenu ili da ublaže nepovoljan tok ekonomskih, političkih i geopolitičkih događaja. Ili smo osuđeni da u odgovoru na nove izazove u izmenjenim okolnostima stalno ponavljamo greške, sukobe i razaranja koji će nam sa nove istorijske distance izgledati apsurdna i nepotrebna.

Ovaj ogled ima 13 delova. Na prvi pogled (uz letimičan pregled sadržaja) može izgledati – ne bez osnova – da su ti delovi nepovezani. I ne samo to. Slično “Hazarskom rečniku” M. Pavića (mada nipošto ne želim da se upoređujem sa M. Pavićem) ovaj ogled može da se čita i prati onako kako slede delovi ovog oglada. Međutim, on može da se prati i obrnutim redosledom. A može da se prati i od sredine oglada ka početku ili ka završetku. (Usput možda ne bi bila velika šteta da se ovaj ogled uopšte i ne pročita).

U osnovi, kojim god putem da krenemo u praćenju sadržaja ovog oglada on bi trebalo da nas dovede do onoga što je već apostrofirano – naime, do mogućeg zaključka o povezanim i sve većim neravnotežama u (ovde) tretiranim delovima ekonomske i geopolitičke stvarnosti. Te neravnoteže imaju svoju pra-istoriju. U univerzumu kao što je (pojedinačno, regionalno ili globalno) društvo te neravnoteže su rezultat sukoba u haosu međusobne povezanosti i suprotnosti između determinizma i indeterminizma, nužnosti i slobode, poretka i anarhije, kapitala i rada, dominacije i potčinjenosti, napretka i regresa i td. Savlađivanje tih neravnoteža je ogroman izazov za današnja društva. Društvene nauke su tu da pomognu koliko mogu u razumevanju komplikovane ekonomske i socijalne stvarnosti. Mali doprinos tome je i ovaj ogled.